

Марина Юрїївна Мельник,
науковий співробітник відділу
проектування розвитку обдарованості,
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 376-056.45

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті проведено теоретичний аналіз особливостей формування готовності к професійному самоопределенню одарённых старшеклассников в образовательных учреждениях Украины.

Ключевые слова: професійне самоопределення, профорієнтація, одарённые старшеклассники.

The article analyzes special feature of preparedness for professional self-determination high school students in the educational institutions of Ukraine.

Key words: professional self-determination, career guidance, gifted pupil.

Складно применити вплив професії на життя особистості. Адже саме успішна самореалізація в професії здебільшого допомагає досягати найважливіших життєвих цілей. Варто зауважити, що від успішного професійного самовизначення залежить не лише доля окремої людини, а й економічний розвиток країни. Тому проблему формування готовності обдарованого старшокласника до професійного самовизначення можна визначити, як важливе особистісне та суспільне завдання. Фундаментальні дослідження проблеми підготовки учнів до вибору професії здійснені багатьма вітчизняними та закордонними дослідниками: К. А. Альбухановою-Славською, І. Д. Бехом, Д. О. Закатновим, Л. А. Йовайшою, Є. А. Климовим, І. С. Коном, Г. С. Костюком, О. В. Мельником, В. А. Моляко, Н. А. Побірченко, К. К. Платновим, М. С. Пряжніковим, В. В. Рибалком, М. П. Тименком, Б. А. Федоришиним, С. Н. Чистяковою, С. Фукуямою та ін. Проте проблема професійного самовизначення обдарованих старшокласників досі у вітчизняній науці не порушувалась. У межах цієї статті ми ставимо за мету окреслити деякі теоретичні напрацювання вітчизняних та закордонних учених, які можуть послугувати підґрунтям для розв'язання згаданої проблеми.

Законодавством України [9] визначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини, як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року вказує на необхідність посилення професійної

орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів і здібностей [15]. У прийнятих Кабінетом Міністрів України Постанові «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» (№ 842 від 17. 09. 2008 р.) [13] та Постанові «Про затвердження Положення про Раду з питань професійної орієнтації населення» [14] відзначається важливість та необхідність забезпечення умов для активізації професійного самовизначення учнів на більш ранніх етапах вікового розвитку.

Формуванню готовності старшокласників до професійного самовизначення у певній мірі сприяє впровадження профільного навчання у загальноосвітні заклади, як спільно організованої профільно-диференційованої діяльності педагогів та учнів, що має на меті опанування учнями системи профільно-орієнтованих знань, умінь та навичок [17]. Запровадження профільного навчання має на меті реформування й «сучаснення» освіти. Профільне навчання спрямоване на розвантаження шкільних програм, надання школярам можливості поглибленого вивчення тих предметів, які їх більше захоплюють і будуть необхідні для подальшого навчання та роботи. Профільне навчання спрямоване на врахування нахилів і здібностей старшокласників, створення умов для їх професійного самовизначення, а також потреб освіти. Профільне навчання має на меті виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання, конкурентоздатності й мобільності в умовах сучасного суспільства.

Проте аналіз практики роботи загальноосвітніх закладів свідчить про недостатню профорієнтаційну роботу з обдарованими школярами [10].

Сьогодні вимагає спеціалістів, не «натасканих» на певну професію, а компетентних професіоналів, які зможуть реалізувати свій потенціал у виконуваній діяльності [1]. В той час, як для сучасних старшокласників характерним є втрата свідомого уявлення про те, чого він хоче і що він може [17]. Тому допомога школярам у самопізнанні, а також розвиток їхньої креативності, самостійності та наполегливості є важливим аспектом роботи, який може успішно здійснюватись у позашкільних навчальних закладах. Враховуючи вищезазначене, констатуємо: допомога обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні може успішно здійснюватись у позашкільних навчальних закладах. Робота в таких закладах передбачає надання освіти учням, виходячи з їх інтересів та здібностей; здійснюється також підготовка особистості до активної професійної та громадської діяльності. Використання особистісно-орієнтованого підходу до вихованців, а також побудова навчальної діяльності на засадах добровільності та самостійності, надає позашкільним навчальним закладам величезні можливості для надання допомоги обдарованим старшокласникам у виборі професії [11].

Навчання дітей у позашкільних навчальних закладах характеризується обов'язковим заохоченням різнобічного, творчого самовиявлення дитини, різноплановим арсеналом виховних та навчальних впливів, що сприяє розвитку дитини [18]. Під час позашкільної роботи школярі мають змогу виконувати творчі завдання, які сприяють розвитку логічного мислення, засвоєнню професійно важливих знань та умінь, виробленню власної точки зору на проблему тощо.

Обговорюючи систему позашкільної освіти, вважаємо за доцільне додатково виділити Національний центр «Мала академія наук України», як важливий осередок розвитку обдарованості старшокласників та допомоги у їх професійному самовизначенні. НЦ «Мала академія наук України» з 2004 року виступає координатором з питань створення сприятливих умов для виявлення та розвитку обдарованої учнівської молоді [6]. Національний центр «Мала академія наук України» на сьогодні виконує пошук, сприяє розвитку та підтримці обдарованої учнівської молоді. Щороку НЦ «МАН України» організовує близько 30 всеукраїнських заходів науково-методичного спрямування і більш, ніж 40 масових заходів для обдарованої учнівської молоді [16]. З метою підтримки обдарованої учнівської молоді щорічно проводяться всеукраїнські конкурси-захисти творчих робіт учнів-членів МАН України, в яких десятки тисяч юних дослідників подають результати своїх досліджень. Конкурс-захист є своєрідним підсумком роботи територіальних відділень МАН, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, які щорічно залучають до наукових досліджень обдарованих дітей України. До проведення третього етапу конкурсу-захисту залучаються

державні позашкільні навчальні заклади, Мала академія наук, Національний еколого-натуралістичний центр Український державний центр позашкільної освіти, Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді. Крім того, близько 60% школярів (за даними Міністерства освіти і науки України) беруть участь у Всеукраїнських учнівських олімпіадах, які проводяться з 15 предметів. Мала академія наук реалізовує також всеукраїнський конкурс наукових розробок на замовлення провідних підприємств, конкурси науково-дослідницьких робіт з тих галузей науки, які мають дефіцит молодих наукових кадрів. Варто згадати також про Вищу школу Малої академії наук України, діяльність якої має на меті сприяти науковим дослідженням обдарованих дітей.

Використання у загальноосвітніх навчальних закладах диференційованого навчання забезпечує організацію навчання школярів відповідно до їх здібностей та можливостей, в той час, як професійна орієнтація наголошує на необхідності навчання старшокласників відповідно до їх професійних схильностей, що дуже часто є несформованими. Такий підхід у сучасній школі часто зводиться до підготовки старшокласників до ЗНО та вступу у ВНЗ [17]. В той час, як допомога обдарованим старшокласникам у самопізнанні, ранній вияв та розвиток їх обдарувань, враховуючи вид майбутньої професійної діяльності, допоможе їм реалізувати свій потенціал у майбутньому.

Одними з найбільш продуктивних, інноваційних, педагогічних технологій, що суттєво збагачує навчально-виховний процес та змінює традиційний підхід до навчання та виховання обдарованих учнів є проектні технології. Використання методу проектів забезпечує використання теоретичних знань під час практичної діяльності, сприяючи кращому розумінню та засвоєнню.

Використання проектних методів у практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу сприяє підвищенню навчальної мотивації учнів, формуванню проблемно-креативної спрямованості під час навчання, формуванню в учнів орієнтації на особистий та колективний успіх, а також набуття учнями знань та умінь під час самостійного (групового, колективного) пошуку [8].

Практикою роботи навчального закладу доведено, що використання методу проектів допомагає забезпечити розкриття задатків та розвиток здібностей учнів, формуванню творчого, системного мислення, дозволяє підвищувати активність учнів, сприяє перенесенню акценту з оцінки на здобуті знання та сформовані вміння, а також формуванню комунікативних навичок учнів, інтеграції учнівського колективу [12]. Проектне навчання націлене на набуття учнями нових знань на основі реальної життєвої практики, розвиток у них компетенцій у процесі проблемно-зорієнтованого пошуку [7].

Проектні технології дають можливість як створити умови для розвитку інтелектуальних здібностей обдарованих дітей, так і можливість брати участь у цікавій та результативній роботі всім дітям.

Особливості застосування активних форм та методів навчання (проблемне навчання, розв'язання ситуаційних завдань, метод проектів, ділові ігри, дослідницька робота тощо) вивчаються дослідниками починаючи з 70-х років минулого століття та використовуються у вищій та загальноосвітній школах. Узагальнити та доопрацювати емпіричні розробки взявся більше тридцяти років тому А. О. Вербицький. Дослідник запропонував об'єднання в навчальному процесі науки та виробництва під час контекстного навчання [2]. А. Вербицький пропагував ідею вивчення теоретичних питань в контексті майбутньої професійної діяльності [3]. Запропоновані дослідником ідеї стосовно реформування навчання у вищій школі сьогодні є актуальними і для загальноосвітніх навчальних закладів.

Характерною особливістю контекстного навчання є те, що завдання, які враховують предметний та соціокультурний контекст майбутньої професії, надають навчання особистісний смисл. Навчальна інформація накладається на канву майбутньої професійної діяльності і навчання здійснюється не шляхом передавання інформації, а в процесі активності самого учня. Особливістю контекстного навчання є також те, що, на відміну від традиційного навчання, де змістом навчання, головним чином, є дидактично перепрацьований зміст наук, до контекстного навчання додається майбутня професійна діяльність, як ще одне джерело змісту діяльності [2].

За А. О. Вербицьким контекстне навчання передбачає три базові форми діяльності: академічний тип (проблемний виклад матеріалу, дискусія тощо), квазі-професійний (ділові ігри тощо) та навчально-професійний (науково-дослідна робота, практична робота тощо) [4]. Перерахованим базовим формам діяльності відповідають три моделі навчання: семіотична (одиницею активності є мова), імітаційна (одиницею роботи є предметна дія) та соціальна (одиницею роботи виступає вчинок) [5].

Формуванню готовності до професійного самовизначення сприяє введення у практику роботи освітніх закладів курсів профорієнтаційного характеру. Так, зокрема, Інститутом проблем виховання НАПН України розроблені та впроваджуються в практику загальноосвітніх навчальних закладів курси профорієнтаційного спрямування («Побудова кар'єри» для учнів 10–11 класів та «Людина і світ професій» для учнів 8–9 класів), що мають на меті підготовку учнів до вибору профілю навчання у старшій школі, а пізніше професійного самовизначення в умовах ринку праці.

Варто відмітити, що проблемі професійного самовизначення старшокласників приділяється велика увага і в сучасних дисертаційних дослідженнях. Науковцями досліджуються організаційні, методичні та технологічні аспекти формування у старшокласників активної позиції в процесі професійного самовизначення в різних видах діяльності; вивчаються особливості формування готовності до вибору професій певного напрямку або під час викладання певних навчальних дисциплін.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми показав, що сучасна психолого-педагогічна наука та практика обійшла увагою проблему формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників. Для допомоги старшокласникам у виборі професії на практиці здійснюються заходи, які здебільшого носять неузгоджений та інтуїтивний характер, в той час, як побудова системи профорієнтації в школі, що виходитиме з потреб обдарованої особистості, збагачення навчального матеріалу профорієнтаційним змістом, ведення курсів профорієнтаційного спрямування, допомога у розумінні себе та сучасного світу професій може слугувати основою для формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників.

Використані літературні джерела

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-13.
2. Вербицький А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. – М.: Логос, 2009. – 336 с.
3. Вербицький А. А. От абстрактного метода школы к контекстному обучению: психолого-педагогический аспект // Культура, образование, развитие индивида. М., 1990. С. 117-131.
4. Вербицький А. А., Ильязова М. Д. Инварианты профессионализма: проблемы формирования: монография / А. А. Вербицкий, М. Д. Ильязова. – М.: Логос, 2011. – 288 с.
5. Вербицький А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. – М.: ИЦ ПКПС, 2004. – 84 с.
6. Вербицький В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти // Позашкільна освіта: історичні поступки та здобутки: Зб. матеріалів Всеукр. пед. конф., Київ, 2–3 грудня 2008 р. / За заг. ред. д-ра пед. н. Вербицького В. В. – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.
7. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник / керівник авторського колективу – С. М. Шевцова – К., Вид-во «Департамент», 2003. – 500 с.
8. Життєва компетентність особистості: Наук.-метод. посібник // За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с. Про освіту: Закон України 1996. / Режим доступу <http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/normativno-pravova-baza/>
9. Корінна Л. В., Люблінська А. С. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників: теоретичний аналіз проблеми // Професійне самовизначення, як детермінанта особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників: матеріали круглого столу, 21 берез. 2013 р., м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – 154 с.

10. Литовченко О. В. Виховний потенціал поза-шкільних навчальних закладів: рівні реалізації виховних можливостей / О. В. Литовченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Кіровоград, 2010. – Вип. 14. – Кн.1. – С. 220–228.

11. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. / За ред. О. М. Пехоти. – ІС: Вид-во А.С.К., 2003. – 255 с.

12. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-п>

13. Про затвердження Положення про Раду з питань професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. № 28. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/28-2009-п>

14. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. – Режим доступу <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>

15. Науменко Р. А. Державна підтримка обдарованої молоді: досвід України // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : Зб. наук. пр. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2009. – Вип. 2. – 276 с.

16. Русова В. В., Рибалка В. В. Самоактуалізація особистості обдарованих старшокласників в умовах профільної підготовки (на матеріалі науково-дослідної роботи школярів у Малій академії наук): Методичний посібник. – К.: Інфосистем, 2011. – 156 с.

17. Тютюнник О. Д. Виховний потенціал поза-шкільної освіти та його роль у формуванні обдарованої особистості // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: Зб. матеріалів Всеукраїнської педагогічної конференції, Київ, 2–3 груд. 2008 р. / За заг. ред. д-ра пед. н. Вербицького В. В. – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.

